

A Honismereti mozgalom keretében folyó földrajzinév-gyűjtés eddigi tapasztalatairól

A földrajzi nevek múltunknak éppen olyan becses forrásai, mint a tárgyi emlékek. Az emberek száján élő elnevezések őrzik a földfelszín alakját, a környezet jellegzetes növény- és állatvilágát, a tájban lejátszódott történelmi eseményeket, a változó termelést, gazdálkodást, az emberek szokásait, hiedelmét, olykor humorát is. Egy-egy járás, megye névgyűjteményének egyaránt hasznát látja a nyelvészet, a néprajz-, a gazdaság-, a település- és művelődéstörténet, a botanika, a zoológia, a földrajz, a térképészet, tehát szinte valamennyi tudomány, sőt az oktatásügy és az államigazgatás is.

A gyűjtés elindítását, megszervezését a gyorsuló fejlődés sürgette. A nagyüzemi gazdálkodás, az ipartelepítés, az urbanizáció a területek, tájak évszázados-évezredek arculatát változtatta meg és folyamatosan alakítja ma is. Eközben a tájékozódást szolgáló korábbi elnevezések szerepüket veszítik, és az idősebb nemzedékek távozásával örök feledésbe merülnek.

A földrajzi nevek viszonylagos gyors összegyűjtését a szaktudomány csak a társadalmi erők széles körű bevonásával oldhatta meg. Ez a körülmény tette lehetővé, illetve segítette elő, hogy a Honismereti mozgalmon belül a földrajzinév gyűjtés erőre kapjon, és a Hazafias Népfront társadalmi összefogásával, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézetének szakmai irányításával ez az értékes közművelődési, ismeret-szerző és tudománysegítő tevékenység a párt-, állami és társadalmi szervek által elismert, a járási, városi és megyei tanácsok, az oktatási intézmények és tömegszervezetek által támogatott üggyé váljék, amelynek szolgálatában ezek és ezek találtak és lelnek ma is örömet.

Az előzmények

A régebbi magyar helynévgyűjtésnek két nagyobb hulláma volt:

1. *Pesty Frigyes* 1862—1865 között a budai királyi helytartótanács, az erdélyi fő-kormányzószék és a katonai hatóságok segítségével Magyarország 63 vármegyéje minden községébe elküldhette a gyűjtési felhívást és az utcamutatót. Ezt az anyagot az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára 68 kötetben őrzi.

2. A korszerű helynévgyűjtés módszerét *Jankó János* néprajzkutató dolgozta ki. E módszert finomították tovább *Szabó T. Attila* és tanítványai — *Balassa Iván* (1939), *Imre Samu* és *Morvay Péter* (1940), *Árvay József* (1943), *Márton Gyula* (1944), *Benkő Lóránd* (1947) és *Kázmér Miklós* (1948) —, akik a történelmi helynévanyag feltárására is nagy gondot fordítottak. A szakképzett gyűjtők azonban viszonylag csak kis területen végezték el a feljegyzés munkáját, és a második világháború ennek is végét vetett.

Az új magyar földrajzinév-gyűjtés

Ilyen előzmények után határozta el Zala megye 1962-ben — *Végh József*nek, az MTA Nyelvtudományi Intézet főmunkatársának kezdeményezésére —, hogy társadalmi munkatársak tömeges bevonásával gyűjteti össze a földrajzi neveket. A munkálatok tudományos irányítását az MTA Nyelvtudományi Intézete vállalta. Az amatőrök végezte gyűjtést két nyelvészetileg képzett középiskolai tanár (*Markó Imre Lehel* és *Órdög Ferenc*), valamint egy műzeológus (*Kerecsényi Edit*) a helyszínen ellenőrizte. A zalai kötet 1965-ben *Papp László* és *Végh József* kandidátusok szerkesztésében je-

lent meg. A hazai és a külföldi szaktudomány elismeréssel fogadta, és a siker kedvezően hatott az akció kiterjesztésére, további fejlődésére.

A zalai típusú gyűjtőmozgalomban a földrajzi nevek feltárása és közkinccsé tétele három szakaszban történik: az amatőr gyűjtés; az ellenőrzés képzett szakemberekkel; a tudományos szerkesztés és közzététel. A munka nehezebb része a szükséges gyűjtőgárda összetborzása volt egy-egy járásban, megyében, valamint a megfelelő szakemberek előteremtése, képzése. Mindkét vonatkozásban nagy jelentőségű a *honismereti szakkörök szerepe*, ahol bizonyos hozzáértés mind a vezetői szinten, mind a közreműködők gyakorlatában kialakult, s helyi ismeretekkel is rendelkeznek. A névgyűjtési tevékenységben már eddig is sok szakkör és vezető tanár tűnt ki s kapott elismerést.

A Hazafias Népfront mind erősebb bekapcsolódása fokozatosan szélesítette a társadalmi bázist. A népfront — a Honismereti mozgalom révén — megyénként 200—400 társadalmi aktivistát vont be a gyűjtőmunkába, és az akció összefogásában, szervezésében a gyűjtést legutóbb befejező két megyében (Fejér, Bács-Kiskun) különösen meghatározó szerepet töltött be. A gyűjtés meggyorsítása, valamint az egységes irányelvek kialakítása szempontjából igen jelentős volt a Honismeret 1975/4. számában megjelentetett földrajzinév-gyűjtési útmutató és az az országos tanácskozás, amelyet a Nyelvtudományi Intézet és a Honismereti Albizottság 1977-ben a Hazafias Népfront központjában rendezett. A gyűjtőtevékenység a vegyes lakosságú településeken a nemzetiségi helynevek számbavételére is kiterjedt és ebbe a munkába a nemzetiségi szövetségek honismereti bizottságai is bekapcsolódtak.

A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és kiadásának jelenlegi helyzete

1. Egy ilyen, az egész ország területére kiterjedő és tudományos rendszerességet igénylő tevékenységben nem túl sok az eltelt 18 esztendő. Ehhez viszonyítva jelentősök az eredmények:

a) Nyomatásban megjelent Zala és Somogy megye teljes névanyaga, Heves megye egri és füzesabonyi járásainak (*Pelle Béláné*), Hajdú-Bihar megye polgári járásának (*V. Tóth Katalin*) és Szabolcs-Szatmár megye baktalórántházi járásának (*Mező András*) a kötete.

b) 1979-ben megjelenik Tolna megye földrajzi nevei és Heves megye hevesi járásának a névanyaga.

c) Befejeződött a Vas és a Baranya megyei kötet tudományos szerkesztése.

d) 1979-ben elkezdődik a Veszprém megye földrajzi nevei: A tapalcai járás; Borsod-Abaúj-Zemplén megye földrajzi nevei: A sátoraljaújhegyi járás; Szolnok megye földrajzi nevei: A jászberényi járás című kötetek tudományos szerkesztése.

e) Az egybegyűlt névanyag helyszíni ellenőrzésre vár Fejér, Komárom, Bács-Kiskun megyékben, Veszprém megye pápai járásában és Borsod-Abaúj-Zemplén megye mezőkövesdi járásában.

f) A gyűjtés megkezdődött, illetőleg folyik Győr-Sopron, Csongrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben, Szolnok megye szolnoki és kunszentmártoni, Heves megye gyöngyösi, Békés megye szarvasi, gyomai és szeghalmi járásában. Nógrád és Pest megyékben szervezett gyűjtés még nem indult, de számos község névanyagát önkéntes gyűjtők már feldolgozták.

2. A megyei kötetek az Akadémia Kiadónál, a járásiak pedig a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaiként jelentek és jelennek meg. Ez utóbbiak teljes egészükben a megyék költségén. Az Akadémiai Kiadó ugyan a megyei kötetek költségeinek csak egyharmadát vállalja, az Akadémia I. Osztálya azonban a kiadványokhoz a teljes ívszámot biztosítja.

3. Ma már — a gyűjtés megszervezése mellett — elsősorban az olyan nyelvész szakemberek megnyerése a gond, akik jól ismerik a magyar és a nemzetiségi nyelv-járáásokat, s vállalják a hosszú ideig tartó fáradságos helyszíni munkát. Bár az ELTE Mai magyar nyelvészeti és statisztikai tanszékén folyik a szakemberek képzése, ezek a fiatalok nem az idősebb nyelvészek helyett, hanem azok mellett tudnak csak dolgozni, legalábbis egyelőre.

A további feladatok

Az eddigi eredmények azt bizonyítják, hogy honismereti közösségek, aktivisták a földrajzi nevek gyűjtésével és a rokon területeken teljes értékű tudománysegítő

munkát végezhetnek, s közreműködésükre biztosan lehet számítani. A Honismereti Albizottság, valamint néprajzi-anyanyelvi munkacsoportja hivatását betöltve jó kapcsolatot épített ki és tart az MTA Nyelvtudományi Intézetével, az érdekelt szervezetekkel, intézményekkel, megyékkel és az amatőr gyűjtőkkel.

Az előttünk álló feladatokat — a fentiek alapján — a következőkben összegezhajjuk:

1. A honismereti bizottságok, amatőr gyűjtők vegyenek részt a földrajzi nevek gyűjtésében továbbra is, illetve ahol még nem indult volna meg, készítsék elő a szakserű munka feltételeit.

2. A földrajzi nevek gyűjtése ajánlott témaként továbbra is szerepeljen az évente meghirdetésre kerülő országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatban, hogy ébren tartsa, népszerűsítse e sokoldalú tevékenységet, és szolgálja a már publikált anyag kiézésítését is.

3. Ahol a földrajzinév-gyűjtést már befejezték, azokban a járásokban, megyékben — de másutt is — terjesszék ki a gyűjtést a rokon kutatási területekre (a névhez fűződő helyi mondák, település- és gazdaságtörténeti vonatkozások), továbbá a ragadványnevek és a saját szakszókincs (bányászat, kismesterségek, népi növénynevek, állattartás stb.) gyűjtésére. Így hasznosítsák az eddigi munkában szerzett hozzáértést, tapasztalatot és nyissanak meg új területeket is az érdeklődő fiatalok, az önkéntes gyűjtők számára. A nemzetiségek által lakott területeken továbbra is szorgalmazzák a nemzetiségi névgyűjtést.

4. A Honismereti Albizottság, valamint a területi és helyi népfrentbizottságok segítsék elő a gyűjtött anyag hasznosítását, közkinccsé válását az oktatásban, közművelődésben, a mindennapi életben (helyismeret, a földrajz tanítása, mezőgazdasági parcellák, új utcák elnevezése, tematikus katalógus készítése a kutatási helyeken stb.) és törekedjék az ezekben érdekelt szervezet munkájának még jobb összehangolására.

A Honismereti Albizottság köszönetét fejezi ki a Hazafias Népfrent Országos Titkárságának az eddig nyújtott támogatásért. Kéri az Országos Titkárságot, hogy továbbra is tekintse a névgyűjtési munkát történelmi és kulturális hagyományainkat feltáró és megőrző fontos közművelődési-honismereti tevékenységnek; buzdítsa a területi és helyi népfrentbizottságokat az akció folyamatos segítésére, a benne részt vevők mozgalmi, politikai, erkölcsi elismerésére.

Szathmári István

Töltési Imre

